

Araştırma Makalesi
Research Article

Metin TOPUZ

Araş.Gör. | Res.Assist.
Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mersin-Türkiye.
mntptz@gmail.com

Gri Bölgede İki Yitik Özne: Muselmann ve Sonderkommando

Özet

Bu çalışmanın amacı Primo Levi, Jean Améry ve Victor Klemperer'in aktardıklarının ışığında toplama kampının ve toplama kampının yarattığı iki varolma biçimi olan Muselmann ve Sonderkommando'nun etik açıdan konumunu ele almaktır. Bu amaçla toplama kampı, insanın değerinin ve ahlaki ilkelerin askıya alındığı bir gri bölge olarak değerlendirilecektir. Gri Bölge iyi-kötü, doğru-yanlış, yasaklı-izinli, insan-insan-olmayan arasındaki ayrımların ortadan kalktığı bir alandır. Muselmann ve Sonderkommando ise bu gri bölgenin bir uzantısı olarak değerlendirilecektir. Gri bölgenin zorunlu üyesi olarak onların yaşamlarını radikalleştirdikleri ve özelliklerini yitirdiklerine değinilecektir. Sonuç bölümünde ise Muselmann ve Sonderkommando'nun durumunun etik tartışmaların odağında tutulması gerektiği çünkü onların ortaya çıkmasına neden olan koşulların bütünüyle yok olmadığı vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler

İnsanın Değeri, Moral Değerler, Etik, İnsan Hakları.

GİRİŞ

Toplama kampı gerçeğini bizatihi içeride uzun bir süre geçirerek yaşayan Primo Levi *Bunlar da mı İnsan* (1996) kitabında, Nazi kavram dünyasının vücuda gelmiş hali olan Nazi subaylarıyla ilk karşılaşma anına dair bir anekdot aktarır; Capri Tren İstasyonu'na vardıklarında, titizlikle sayımlar yapılır ve birlik komutanına kaç 'parça' teslim edildiğine dair malumat verilir. Ve arkasından tutuklular ilk tokatlarını yerler. Yediği bu tokadı Levi anlamlandıramaz, çünkü bu tokatlar ne bir öfke patlaması ne de bir intikam duygusu nedeniyle atılmıştır. Bu durum Levi ve tokat atılan herkes için bir belirsizlik ve anlamsızlık taşımaktadır: "Bu bizim için öylesine saçma, öylesine yeni bir şeydi ki, hiç acı bile duymadık, ne vücutça ne de ruhsal bakımdan. Yalnızca derin bir şaşkınlık içindeydik: Bir insan nasıl dövülebilir hiç öfkelenmeden?" (Levi 1996b:11). Nazi yönetimiyle ilk temaslarını 'neden'in yokluğu üzerinden kurmuşlardır.

Victor Klemperer eşi Alman toprağı ve kanından (!) olduğu için, yaşamına bir Yahudi olarak kamp dışında devam etme şansına –eğer buna şans denebilirse– sahip olmuştur. Fakat onun için kampın dışında olmak, kamp-içi uygulamalardan muaf olmak anlamı taşımamaktadır. Çünkü Nazi yönetimi, İkinci Dünya Savaşı aleyhine sonuçlanmak üzereyken bile Yahudileri sıkı –ve hatta daha sıkı– bir denetim altında tutmaktadır. Klemperer *LTI - Nasyonel Sosyalizmin Dili* (2013) kitabında bu denetimlerden kaçmak için izlediği bir yolu aktarır: Yahudi kimliğini geride bırakmıştır ve kendisini sorgu memurlarına tanıtabileceği tek şey, adına yazılmış bir reçetedir. Bu denetimlerden sağ kurtulabilmek için reçete üzerinde Klemperer olarak yazan soyadının üzerinde oynayarak Klempeter olarak değiştirir ve böylece denetlemeden kurtulur (Klemperer 2013:100). Klemperer bütün bu ideolojik ve dilsel kuşatmaların altında, varoluşunu onaylayabileceği kısıtlı sahipliklerinden en önemlisinden vazgeçerek varlığını devam ettirebilmiştir.

Levi kampın içinde, Klemperer ise kampın dışında olmasına rağmen, aslında tam anlamıyla belirli bir yerde ve belirli bir kişi ol[a]mama anlamında, Nazi yönetimine özgü etik ve siyasete ilişkin kavramsal düzlemin birer parçası haline gelmişlerdir. Bu düzlem ve bileşenleri Agamben'in sözleriyle mevcut etik anlatıların iflas ettiği, değer yargılarının sınırlarının silindiği ama aynı zamanda karşıtlıkların üst üste gelebildiği yeni bir değerlendirme alanıdır. Bir başka deyişle moral değer moral-olmayan değere bağlandığı –örneğin kullanım değerinin moral değerine içine yuvalandığı– ve belirsizliğin ana nitelik olduğu yeni bir anlamlar dizgesi söz konusudur. Bu alan (eşik), kişinin öznelliğinin-yok-edildiği ama aynı zamanda yeniden-özneleştiği yeni bir alanıdır. Bu eşik iyiyi kötüden ayırt etmeyi sağlayan ilkelerin, öznenin yükümlülüğü çerçevesinde yürürlükte olduğu bir sorumluluk alanı olmaktan çıkmış, Agamben'in "sorumsuzluk alanı" olarak belirlediği bir "gri bölge"ye dönüşmüştür (Agamben 1999:21).

Bu çalışmanın merkezini gri bölge ve bu bölgedeki etik durumun ne olduğu konusu oluşturacaktır. Bu merkezle ilintili olarak "gri bölgenin sakinleri kimlerdir?"

sorusu ele alınacaktır. Dolayısıyla kamp içinde *Muselmann* ve *Sonderkommandonun*¹ etik açısından durumlarının ne olduğuna değinilecektir.

I. Gri Bölge

Her moral ilişki olanağı insan olmanın getirdiği bir takım asli kabullere ve niteliklere dayanmaktadır. Buna göre sosyal ilişkiler düzleminde, genellikle rasyonel dayanaklardan hareketle üzerinde mutabık kalınan yazılı, sözlü, açık veya kapalı normlar ve kodlar vardır. Fakat bunun yanı sıra tarafları oluşturan her bir kişinin özgürlüğü ve bu özgürlüğün korunması, kişilerarası ilişkiye etik (ethical) niteliğini kazandıran bir diğer önemli noktadır. Etik ilişkinin tarafları olarak kişileri kökensel anlamda bağlayan kavram ise sorumluluktur. Bu noktada ister Aristoteles'i düşünelim ister Kant'ı; kişilerarası etik ilişkinin olanağı bu normlar ve kodların kabul edildiği, sorumluluğun ise kişilerin her birini kapsadığı ön kabulüne dayanmaktadır. Peki ya bu ön kabuller sarsılırsa, yani örneğin Kant'ın ahlak yasasının *ratio essendisi* ortadan kaldırılmışsa, geriye üzerine konuşabileceğimiz ne kalır? Akıl sahibi insanın ilkelere göre eylemde bulunma yetisi olarak *istemesi*, *prohairesisi* felce uğratılmışsa, eylemde bulunmanın kendisi olduğu söylenebilir mi, dahası bu harekete eylem diyebilir miyiz? Kişiler arasındaki rasyonel ilkelere dayalı ilişki yalnızca tek bir tarafın, –Nietzsche'nin değer koyan bakışın tersine dönmesi olarak değerlendirdiği (Nietzsche 2008:51)– dışlayıcılık dışında her bir niteliği yeniden ve yeniden kodlandığı bir belirsizlik alanına savrulursa, etik'in veya kişinin *essesinin* durumu ne olur? Cevap aslında açıktır; ne bu ilişkiye etik bir ilişki ne de taraflara ayrı ayrı "kişi" demek olanaklı olacaktır. Fakat bu ifade olanca yoğunluğuna rağmen soyut bir ifadedir; somut olan ise Muselmann ve Sonderkommando'dur.

Çalışmanın başında alıntılanan ve Levi için Nazi yönetimiyle ilk doğrudan teması ifade eden tokat anı, onu mevcut gerçeklik dünyasından koparan ve kendini yeni gerçeklik olarak zorla dayatan gri bölgenin eşiğinden geçiş anıdır. Ve gri alana geçiş, artık geri döndürülemezcesine varoluş biçiminden bir kopuşu ve geride bırakılan dünyanın ilkelerinin hiçbir zaman yeniden geçerli olamayacağı duygusunu beraberinde getirmektedir. Bu durum için Levi, Jean Améry'den şu alıntıyı yapar:

“İşkence edilmiş kişi, işkence edilmiş olarak kalır. (...) İşkenceye uğrayan kişi artık dünyaya uyum sağlayamaz, bir hiç yerine konmanın getirdiği bulantı asla yok olmaz. Yüze atılan ilk tokat ile parçalanıp, daha sonra işkenceyle yok edilen insanlığa güven duygusu bir daha kazanılamaz” (Levi 1996a:20).

Jean Améry'e göre şiddetin olanağına dair herhangi bir önseziye sahip olan insan ile şiddete maruz kalan insanın dünya içindeki konumu birbirinden farklıdır. Şiddete uğrayan kişinin ‘insanlık haysiyetini’ kaybedip kaybetmediği tartışmalıdır fakat ‘bana akıllarına geleni yapabilirler’ düşüncesinin kişinin aklında belirginleşmesiyle ‘dünyaya güven’inin ortadan kalktığı tartışmasızdır. Améry bu durumun insanda bir daha asla

¹ Almanca olan *Muselmann* sözcüğünün Türkçe karşılığı *Müslüman*'dır; *Sonderkommando* sözcüğünün karşılığı ise *özel birlik* anlamına gelmektedir. Muselmann ve Sonderkommando'nun kavramsal açıdan detaylandırılması ilerleyen sayfalarda yapılacaktır.

bastırılmayacak iki his bıraktığını ifade eder; büyük bir hayret ve dünyaya yabancılaşma (Améry 2015:47,61).

Varoluşun kökten sarsılmasının en tipik iki örneği, tutukluların isimlerinin yerini sıra sayılarının alması ve farklı oluşlarını işaret eden göğüslerine dikili yıldızlardır: “Bize ait bir şey kalmadı üzerimizde. Giysilerimizi, ayakkabılarımızı, saçlarımızı bile aldılar (...) Adlarımızı da alacaklar (...)” (Levi 1996b:22). Görünür kılmak için işaretlenmek, işaretlenen için yabancılaşmaktır. Bu anlamda kamp-ıçi belirsizlik durumunun insanın varoluşunu tepeden tırnağa belirlediği söylenebilir. Fakat kampın içinde bulunan belirleme etkisi yalnızca belirleyenden belirlenene hareket eden doğrusal bir kuvvet değildir. Yani tutuklu gri bölgeye benzemez; gri bölge varoluşunu biçimlendirme yoluyla tutukluyu bir uzantısı veya gölgesi haline getirmektedir.

Kampın belirsizlik durumu tutkuluda kendini aynı zamanda radikal bir güvensizlik olarak göstermektedir: “(...) dinlenmek kolay değil: Tehdi ediliyorum gibi, bana pusu kuruluyor gibi bir duygu var içimde; kendimi her saniye savunmaya hazır tutuyorum”² (Levi 1996b:35). Yani gri bölge bir defa sakini olanın varoluşuna bütünüyle yok olmayacak bir şekilde yuvalanmaktadır. Levi *Ateşkes* (2002) kitabının sonunda, tekrar eve döndükten uzun süre sonra bile belli aralıklarla aynı rüyayı tekrar tekrar gördüğünü aktarır:

“Bu, ayrıntıları farklı ama özü aynı olan, düş içinde bir düşür. Ailemle ya da dostlarımla sofradayım veya işimdeyim ya da yeşil kırlardayım, yani rahat ve huzurlu bir ortadayım; görünüşe göre hiçbir sıkıntım, üzüntüm yok ama ta içimde derin bir keder, kesinlikle yaklaşmakta olan bir tehlikenin ürpertisini hissediyorum. Ve gerçekten de, düşümde herkes değişik biçimde, ya yavaş yavaş ya da birden acımasızca, çevremde ne varsa, eşyalar, duvarlar, insanlar çöküp dağılıyor, duyduğum kaygı ve ıstırap gitgide yoğunlaşıp gerçekleşiyor. Artık her şey bir kaos içinde kalıyor, boz bulanık bir hiçliğin ortadayım ama bunun artık ne olduğunu biliyorum ve her zaman bildiğimin de bilincindeyim; yeniden toplama kampındayım ve kamptan başka hiçbir şey gerçek değil... çok iyi tanıdığım bir sesin yankılandığını duyuluyor; buyurucu değil, kısa ve tok bir sesle söylenen tek bir sözcük. Auschwitz’in korkuyla beklenen kalk borusu: ‘Wstawać’” (Levi 2002:249-250).

Gri bölge, bir kara deliktir, Kaos'tur (*χάος*); içine dâhil ettiği her şeyi bir hayvan-olana, daha doğrusu insan-olmayana dönüştüren bir kara deliktir. Tutuklular, "yaşadığı ana mahkûm edilen" hayvanlar gibidirler (Levi 1996a:62), çünkü tüm yaptıkları zaten yapabilecekleri biricik şeydir (Levi 1996b:96). Bu durum, Agamben'in ifadesiyle, öznenin-yok-edilişidir, fakat aynı zamanda insan-olmayan olarak yeniden özneleştirilmesidir. Fakat bu yeni özne onun *yaşa* kavramıyla paralellik gösteren bir “*özne*”dir. Başka bir ifadeyle öznenin ‘kişi’ olmak için gerekli olan niteliklerinden ve haklarından yoksun bırakılması; fakat aynı zamanda bir ‘şey’ olmasına da izin verilmemesi, yani “nedensiz-yasaklı” olmasıdır. Bu nedenle kamptaki özneler, gri

² Benzer bir ifadeyi Orwell'in 1984 adlı romanında da bulmaktayız: “Çıkardığımız her sesin duyulduğunu, karanlıkta olmadığımız sürece her hareketimizin gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz artık içgüdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz” (Orwell 2012:27).

bölgenin ne mahkumu, ne sanığıdır; belirsiz bir alkoymanın nesnelere olarak yalnızca ‘tutuklu’ durlar (*detainee*) (Agamben 2008:10).

Gri bölge, varoluşun bütünlük ve güven içinde kalmasını sağlayan ‘neden’ sorusunun anlamını yitirdiği bir terk etme/edilme alanıdır³ ve fakat aynı zamanda yeniden-kodlamaların dolaşımına sokulduğu bir alandır. Bu terk edilme ve yeniden-kodlamanın en çarpıcı iki örneğini Nazi çalışma kamplarının giriş kapılarında bulmak olanaklıdır. Birincisi kampların en ünlüsü olan Auschwitz’in kapısında yazan ‘*Arbeit Macht Frei*’, yani ‘Çalışmak Özgür Kılar’ cümlesidir. Bu cümle, kendi hayatlarından ve bu hayata ilişkin bütün değerlendirmelerinden koparılmış insanlara yeni bir kod düzeni sunmaktadır. Sunulan bu kod düzeninin niteliği ve ufku ‘çalışmak’tır. Diğer bir örnek ise Buchenwald kampının kapısında yazan “*Herkes Hak Ettiğini Bulur*” olarak çevrilebilecek ‘*Jedem Das Seine*’ cümlesidir. Burada ise tutuklular, içinde buldukları durumu anlamlandırabilmeleri için kendilerini suçlama davranışına itilmektedirler. Bu noktada ise şu soru yanıtız kalmaktadır: İçine bırakıldığı, daha doğrusu fırlatıldığı belirsizliğin nedeni olarak kendini gören birisi, içinde kendisini kişi olarak ifade edebileceği etik bir ilişki olanağını nasıl yaratabilir?⁴

Tam bu noktada 'geride bırakılan dünyanın ilkelerinin hiçbir zaman yeniden geçerli olamayacağı duygusu'na geri dönmek gerekirse; gri bölge, Agamben'in deyimiyle, bütün etik ilkelerin, moral değer yargılarının birbirine karıştığı bir 'simya' alanıdır (Agamben 1999:21). Ve tutuklu, bu simyanın üzerinde denendiği denek, dolayısıyla gri bölge de deney alanıdır. Gri bölge daha çok Orwell'in 1984'te, Büyük Birader'in insanların düşünme biçimine “çift düşün” kavramı aracılığıyla müdahale etmesini andıran bir durum söz konusudur:

“Hem bilmek hem de bilmemek, bir yandan ustaca uydurulmuş yalanlar söylerken bir yandan da tüm gerçeğin ayırında olmak, çeliştiklerini bilerek ve her ikisine de inanarak birbirini çürüten iki görüşü aynı anda savunmak; mantığa karşı mantığı kullanmak, ahlaka sahip çıktığını söylerken ahlaki yadsamak... unutulması gerekeni unutmak, gerekli olur olmaz yeniden anımsamak, sonra birden yeniden unutuvermek: en önemlisi de, aynı işlemi işlemin kendisine de uygulamak. İşin asıl inceliği de buradaydı: bilinçli bir biçimde bilinçsizliği özendirme” (Orwell 2012:59-60).

Bir başka deyişle gri bölge, bir 'aporia' bölgesidir, yani *pórosun* (yolun, amacın) olmamasıdır. Burada iyiyi kötüden ayırmak olanaklı değildir. Levi kampın içini iyi-kötü karşıtlığı üzerinden anlamaya çalışmayı, insan doğasının anlamayı kolaylaştırmak için gerek duyduğu 'basitleştirme arzusu'nun bir tezahürü olarak değerlendirmekte ve kampın içinde geçerli olan ilişkilerin hiçbir modele uymadığını dile getirmektedir (Levi 1996a:31). Bu ilişkinin karmaşıklığını, öznelere niteliklerinin

³ Levi, 'neden' sorusunun cevaplanmasına özel bir anlam yüklemektedir. *Periyodik Tablo - Hayatta Kalma Öyküleri*'nde (2014), savaş sonrasında bu yıkıma neden olanlarla yüzleşmeyi istediğini söyler fakat amacı Monte Kristo Kontu-varı bir öd almak değildir, "sadece aramızdaki orantıyı yeniden kurmak ve 'Niye?' demek..." istemektedir (Levi 2014:206).

⁴ Yaratamayacaklardır da; hem Levi'nin hem de Améry'nin aktardıkları ve yaşamlarına son verme biçimleri, ne kampın içinde ne de kamptan çıktıktan sonra kamp-öncesi sahip oldukları kişilik-bütünlüğünü yeniden elde edemediklerini göstermektedir.

belirsizleşmesini en iyi anlatan örnek, tutuklularla Nazi subayları arasında oynan futbol maçlarıdır:

“Nyisзли "işe" ara verdikleri bir sırada SS'lerle SK'lar (Sonderkommando) arasında.. bir futbol maçına tanık olduğunu anlatıyor. Maça SS'lerin öteki milisleriyle takımın kalanları da katılıyor, tuttukları tarafı destekliyor, bahse giriyor, oyuncularını alkışlıyor, yüreklendiriyorlar. Sanki maç cehennemin kapıları önünde değil de bir kasabanın futbol sahasında oynanıyormuş gibi (...)” (Levi 1996a:45).

Kısaca söylemek gerekirse gri bölge olarak toplama kampları, hem kişilerarası ilişkilere yön veren ilkelerin hem de bizatihi öznelerin var olma-olmama gerilimine aynı anda maruz kalarak biçimsizleştikleri bir etkileşim alanı olarak değerlendirilebilir. İlkeliliğin yitirilişyle varlığa gelen kampın kişiler üzerindeki etkisini daha açık bir biçimde anlayabilmek için Sonderkommando ve Muselmann figürlerine değinmek yerinde olacaktır.

II. Sonderkommando

Nazi toplama kampları, Agamben'in deyimiyle, "yeryüzü tarihinin en mutlak *conditio inhumana*'sının" gerçekleştirildiği yerdir (Agamben 2001:216). Bu insanlık-dışı yer, üzerinde ikamet edenleri (ettirililenleri) kendisine uyum sağlamaya zorlamıştır. Söz konusu zorlama tutukluların kamp-öncesi rutinlerinin insanlık-dışı olanla ikamesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle ahlaki kaide ortadan kalkmış ve yerini pratiklerin, 'hayatta kalma-kalmama' güdüsüne göre belirlendiği yepyeni bir zemin ortaya çıkmıştır:

“... sorulan bir soruya 'evet efendim' diye yanıt vermek gereklidir, hiçbir şey sorulmaz, söylenen ne olursa olsun, anlamış gibi davranmak da başlıca kuraldır. Yiyeceğimizi değerlendirmeyi de biliyoruz artık; yemeğimizi bitirdikten sonra kâsemizin dibini iyice kazıyoruz, ekmeğimizi çiğnerken kâseyi çenemizin altına tutuyoruz ki, tek kırıntı bile yok olmasın. Kâsemize çorbayı karavananın üstünden mi doldurmak iyidir, yoksa daha dibinden mi, onu da biliyoruz artık. Sürüyle karavanadan hangisinin daha fazla çorba aldığını artık hesaplayabildiğimiz için kuyruğun neresinde durmak daha işimize gelir, biliyoruz.

Akla gelebilecek her şeyin kullanılacak bir yeri olduğunu da öğrenmiş durumdayız: Tel mi, onunla ayakkabı bağlanır; paçavra mı, ayaklarını beslersin; kâğıt mı, soğuktan korunmak için (yasaktır aslında) ceketinin içine doldurursun. Karşımızdaki insanın nemiz var nemiz yok çalabileceğini de öğreniyoruz, hele bir dikkat etme, hemen soyarlar seni. Buna meydan vermemek için, kafamız dürülmüş ceketimizin üstünde uyumayı öğreniyoruz; yemek kâsemizden ayakkabımıza kadar tüm servetimiz o ceketin içinde işte”⁵ (Levi 1996b:29-30).

Levi'nin aktardığı biçimiyle kampın içinde, insanın ayırt edici özelliği olan akıl ve aklın temel işlevi olan ilkeli düşünme yerini, Hobbes'un sözcüğün etimolojik kökenini göz önünde bulundurarak kullandığı aklın 'hesaplama' (*ratio*) yetisi olarak

⁵ Vurgular bana aittir.

kullanılmasına bırakmıştır⁶. Levi'ye göre kampta "boğulan" veya "kurtulan/yitik" olmayı sağlayan, hayatta kalmanın belirlendiği bu zeminde tutunacak bir yer bulmaktır. Çünkü burada, Kant'ın da aradaki farkı vurguladığı gibi, *vernunft*'un rehberlik görevini *klugheit* devralmıştır⁷. Bu nedenle de iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramların sınırları silinmekte, 'olmak' ile 'ölmek'in belirlendiği yeni bir sınırlandırma ortaya çıkmaktadır:

“Yoksunlukla maddi bakımdan çekilen eziyet, birçok alışkanlıklarla birlikte sürüyle sosyal eğilimi de körlüyor. Hepsinden de dikkate değer şey de şu: Birbirinden çok belirli bir biçimde ayrılan iki kategori insan var, kurtulmuşlar ile yitkiler. Öbür zıt karakterler (iyi ile kötü, bilge ile budala, korkak ile cesur, mutlu ile mutsuz) birbirinden çok belirli bir biçimde ayrılmış olmuyor. Bu ayrım normal hayatta pek göze çarpmıyor; burada insanın kendini yitirmesi sık rastlanır bir şey değil; yükselmesi olsun, inişi olsun, birlikte yaşadığı insanların yazgısına düğümlemiş... Öbür yandan yasalar ve moral bilinç diyebileceğimiz iç yasa aracılığıyla bir denge oluşturuyor; gerçekten de, bir ülkenin uygarlığı yasalarının geniş görüşlülüğüne ve etki yeteneğine bağlı; bu yasalar yoksulları çok yoksul olmaktan, güçlülere ise çok güçlü olmaktan uzak tuttuğu oranda, o ülke uygarlaşıyor. Ama kampta durum başka: Burada aman vermez yaşama kavgası var yürürlükte. çünkü herkes umutsuz, herkes yalnız. Herhangi bir Sıfır On Sekiz sürçtü mü kendisine el uzatan birini bulamıyor; ama kötülük edecek birini buluyor hemen, çünkü bir çöküntü örneği o gün işe sürüklenmiş sürüklenmemiş aldırnan yok. Herhangi bir kimse, mucize kabilinden bir hile yaratıp da işini yoluna koyar, ağır işten kurtulur ya da kendisine birkaç gram fazla ekmek kazandıran bir yöntem bulursa, bunu gizleyebildiği kadar gizliyor, bundan ötürü hayranlık ve saygıyla karşılandığı için de kişisel bir yarar görüyor: Güçlü korkulu bir insan haline giriyor, kendisinden korkulan insan da bu yoldan üstün bir yaşama düzeyine aday oluyor. Tarihte olsun, bugünkü yaşamda olsun, vahşi bir yasa var tanınması gereken; 'varlıkluya verilir, yoksuldan alınır'. İnsanın tek başına kaldığı, yaşam kavgasının mağara devri koşullarına göre yürüdüğü kampta bu haksız yasa, tüm açıklığıyla görülür ve herkesin uyduğu bir yasadır”⁸ (Levi 1996b:85-86).

İşte Sonderkommando, “yaşam kavgasının mağara devri koşullarına göre yürüdüğü kampta” ortaya çıkmış, kişilerin kamp-öncesi özelliklerinin yitirdikleri, bir insan-olmayan olarak yeniden özneleştikleri yerde vücuda gelmiştir. Çünkü kamp-içindeki mevcut durumu belirleyen *yasalılık* değil daha ziyade Agamben'in de ifade ettiği gibi, *olağanüstü hal*dir. Yani, “bir yandan normun yürürlükte olduğu ama uygulanmadığı (“güç”ünün olmadığı), öte yandan yasa değeri olmayan kararların yasanın “güç”ünü edindikleri bir “yasa hali”ni tanımlar... *yaşa-nın-gücü*” şeklinde yazılması gereken bir hal söz konusudur (Agamben 2008:55). Sonderkommando, bu

⁶ “Latinler para hesaplarına rationes, muhasebeye de ratiocinatio derlerdi: senetlerde veya hesap defterlerinde kalemler dediğimiz şeylere onlar nomina, yani adlar derdi: öyle görünüyor ki, ratio kelimesini bütün diğer şeylerde hesaplama melesesine yaymaları buradan kaynaklanmaktadır” (Hobbes 2011:39).

⁷ *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*'nde Kant şunları söyler: “‘Zeka’ sözcüğü iki anlama gelir: bir anlamda cerbezelen, ikinci anlamda ise özel zekanın adı olabilir. İlki, bir insanın başkalarını kendi amaçları için kullanmak üzere etkileyebilme becerikliliğidir. İkincisi, bütün amaçları kendi sürekli yararı için birleştirme yeteneğidir. Sonuncusu aslında öyle bir zekadır ki, birincinin değeri bile ona indirgenir” (Kant 1995:32-Dipnot).

⁸ Vurgular bana aittir.

yaşamın-gücünün somutlaşmış halidir. Tutuklu, insan-olmaya ilişkin niteliklerinden arındırılır ve "kör bir isteme"nin hakim olduğu kampta Sonderkommando, Schopenhauer'ın ejderha olmak isteyen yılan gibi⁹, varoluşunu hemicinsinin yıkımı üzerine kurmaktadır.

Ahlaki ve hukuki anlamda bir belirsizlik eşiği olan bu çok katmanlı mikrokozmosun (Levi 1996a:16), bu gri bölgenin ürünlerinden biri olarak Sonderkommando kimdir? Sonderkommando, bir sonuçtur. Levi'nin ifadesiyle, ortak bir uğursuzluğu paylaşan insanların, daha önce sahip oldukları sınırları silmeleri ve uğursuzluğun atlatılması için "biz" duygusunu geliştirilmeleri beklenir. Oysa kamplarda bu beklenti ters yüz edilir. Her bir kişi arasında tekillik sınırları açılır: "Tek bir sınır değil, çok sayıda ve karışık sınırlar, belki de her bir kimseyle bir başkası arasında bir sınır olmak üzere sayısız sınır söz konusuymuş... kendi içine kapanmış binlerce tekillikler ve bu tekillikler arasında umarsız, gizli ve sürekli bir savaşım vardı" (Levi 1996a:31). İşte bu tekilliklere sıkıştırılmanın iki olumsuz uç sonucundan biridir Sonderkommando (diğeri Muselmann'dır). Böylesi bir yaşam-ölüm alanında en ufak bir ayrıcalığa sahip olmak, bütün bütün olmasa da öldürülmenin belirsizliğinden kurtulmak anlamı taşımaktadır. Fakat herhangi bir ayrıcalık kazanmak için yapılması gereken fedakârlığın büyüklüğü ile aşılması gereken eşiğin genişliği doğru orantılıdır:

"SS'ler, yerinde bir kararla belirsiz bir ad verdikleri "Özel Takım" ile ölü yakma fırınlarıyla ilgili işler üstlenen tutuklu grubunu kastediyorlardı. Yeni gelenleri (çoğu zaman kendilerini bekleyen yazgıdan tamamen habersiz) gaz odalarına düzenli bir biçimde sokma; gaz odalarından cesetleri çıkarma; çene kemiklerinden altın dişleri sökme; kadınların saçlarını kesme; elbiseleri, ayakkabıları, valizlerim içindekileri çıkarıp sınıflandırma; cesetleri ölü yakma fırınlarına taşıyıp, fırınların gerektiği gibi çalışmasını denetleme; külleri çıkartıp yok etme işi onlarındı" (Levi 1996a: 41-42).

Fakat kamp içindeki yıkıcılığın yönü oldukça belirsizdir; daha doğrusu öylesine aşkın, öylesine kendi üzerine kıvrılır ki SS subayları tutuklulara uygulanan yıkımın herhangi bir tanımını –*Geheimnisträgeri*¹⁰– geride bırakmamak adına, bizzat göreceli bir hayatta kalma hakkı vererek yıkımın doğrudan muhatabı olarak kullandıkları yıkım-araçlarını (Sonderkommandoları), yeni gelecek yıkım-araçlarının güven ritüelinin bir aracı haline getirirler¹¹: "Bir sonraki takım bir tür göreve başlama töreni olarak kendilerinden öncekilerin cesetlerini yakıyordu"(Levi 1996a:42).

Belirsiz bir biçimde her yönü işgal eden şiddet, insanlararası ahlaki ilişkinin kurucu öğelerini, hayatta kalma içgüdüsünden hareketle ortadan kaldırır; bu şiddet altında erdeme ilişkin olanın da niteliği değişir. Örneğin Aristoteles etik görüşü çerçevesinde erdeme özgü olanı şöyle tanımlamaktadır: "gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi bunları yapmak orta olandır ve en iyidir, bu da erdeme özgüdür" (Aristoteles 2007:1106b20). Akıl sahibi olan,

⁹ *Serpens nisi serpentem comederit non fit draco* (Yılan, önce bir başka yılanı yemeden bir ejderha olamaz) (Schopenhauer 2005:89).

¹⁰ Sır ortağı (Levi 1996a:11).

¹¹ Boethius'un "Tiran odunu yarmak için yine odundan çıkardığı yongayı kullanır" ifadesinde olduğu gibi (Boethius 2011:54).

rasyonel tercihte bulunabilen ve bu etkinlikleri orta olana uygun olacak biçimde kullanan herkesin erdemli davranış içinde olacağını düşünmektedir Aristoteles. Gri bölgenin uzantısı olarak Sonderkommando için aklın (*logos*) ve *phronesis*in yerini hayatta kalma içgüdüğü, tercihin (*prohairesis*) yerini *zor ile –zorunlu olarak değil–*¹² eylemde bulunma ve gerekliliğin yerini sorgulanamayan ve karşı koyulamayan Nazi subaylarının istemelerinin nesneleştirilmesi almıştır. Aristoteles, akıldan yoksun bir yaşamın insana özgü olamayacağını vurgulamıştır (Aristoteles 2007:1098a5). Bunun yanı sıra tercihte bulunamıyor olmak özgürlüğün olmadığını, her şeyinin bir dış belirleyici aracılığıyla zor ile yapıldığının kanıtıdır. Ne ki aynı zamanda Aristoteles'e göre bir kişinin niteliği kişinin eylemlerine bağlıdır (Aristoteles 1999:1215a15). Dolayısıyla zor ile eylemde bulunmak kişinin köle olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda Aristoteles'e göre eğer insan özgür değilse eylemin ilkesinin, başlangıcının kendisinde olduğu söylenemez ve böyleyse onun 'eylediği' de söylenemez (Aristoteles 1999:1222b20). Sonderkommando, hareket etmekte fakat eylememektedir; onun için insan olma vasfı ortadan kalkmıştır.

Öte yandan Sonderkommando yalnızca akıl ve tercihten yoksun bırakılmamıştır; düştüğü değerlendirme boşluğunu içinde bulunduğu ortamın neden olduğu –ve Aristoteles'in kendi başına kötü olarak değerlendirdiği (hasetlik, kıskançlık, hırsızlık, adam öldürme) (Aristoteles 2007:1107a10)– aşırılıkları hareket kapasitesine dahil ederek gidermeye çalışmıştır.

“Tutsak hayatı yaşayan birkaç kişiye, üstün bir iş veriliyor, belirli bazı faydalarla üstünlük tanınıyor, arkadaşlarıyla arasında doğmuş olan dayanışmaya ihaneti körükleniyor... bundan böyle genel yasalara uymayıp dokunulmaz bir duruma girecek, bundan ötürü güçlendikçe de daha çok nefret edilir, daha çok kıskanılır bir kişiliğe bürünecektir. Bir avuç zavallı üzerinde egemenlik kurup onların ölüm ya da yaşamasını avuçlarında tuttukça daha acımasız, daha despot oluyor, çünkü kendisinden daha uygun görülecek birinin hemen kendi yerini alacağını bilmektedir. Ayrıca ezenlere karşı bir çıkış yapamayan tüm nefret ve gücü, saçma da olsa, ezilenlerin üzerine yükleniyor. Böylece yukarıda aşılana insafsızlık kendinden aşağıdakileri ezdikçe tatmin oluyor” (Levi 1996b:88-89)¹³.

Bu noktada Levi'nin kampı neden bir 'kötülük uçurumu' olarak betimlediği daha anlaşılır hale gelmektedir (Levi 1996a:44). Çünkü Sonderkommando bir yandan SS'lerin insanlık-dışı davranışlarını yüklenerek başka bir kötülüğün taşıyıcısı olmakta fakat elde ettiği üstünlük aracılığıyla diğerlerine karşı yapılan kötülüğün bizzat uygulayıcısıdır. Öz-yıkımına rağmen bilerek ve isteyerek kötülük yapmak, Sonderkommando'yu belirleyen temel nitelik budur.

Sonderkommando, Spinoza'nın her canlı için özsel olduğunu belirttiği *conatus*unu başkalarının *conatus*unu tüketmek üzerine kurmaya zorlanmıştır. Spinoza

¹² Bu ayrım *Nikomakhos'a Etik* ve *Eudemos'a Etik* kitaplarında dışsal zor ile içsel zorlanmanın birbirinden ayrılması olarak bulunmaktadır. Buna ek olarak Nazi subayları ile Sonderkommandolar'ın eylemleri arasındaki motif farkını *Befehlnotstand* kavramı üzerinden değerlendirilmesini hem Levi'nin *Boğulanlar Kurtulanlar* kitabında (sayfa 49 ve sonrası) hem de Agamben'in *Tanık ve Arşiv* kitabının *Utancı ya da Özneye Dair* bölümünde bulmak mümkündür.

¹³ Vurgular bana aittir.

Ethica 4K22k'da varlığını koruma çabasının şeyin özü olduğunu; 4K22ö'de varlığımızı koruma çabasının kendi yararımızı gözetmemize dayandığını ve 4K25ö'de hiç kimsenin kendi varlığını başkasının uğruna korumaya çabalamayacağını ifade etmektedir. Bu açılardan değerlendirildiğinde Sonderkommando'nun parçası olduğu konum kamp-içi varolma çabasının bir sonucu gibi değerlendirilebilir. Fakat Spinoza aynı zamanda şunları da ekler:

“... bizim etki gücümüzü azaltan ya da kısıtlayan şeye kötü deriz. Öyleyse bizimle ortak bir niteliğe sahip olduğu için bir ey bizim için kötü olsaydı, o zaman o şey bizimle ortak olan niteliğini de azaltabilir ya da kısıtlayabilirdi ki, bu saçmadı. Bu nedenle hiçbir şey bizimle ortak niteliğe sahip olduğundan ötürü bizim için kötü olamaz; tersine, o şey kötü olduğu ölçüde, yani bizim etkime gücümüzü azaltabildiği ve kısıtlayabildiği ölçüde bize aykırıdır” (Spinoza 2011:4K30k).

Hem Sonderkommando hem de onun kurbanları aynı gri bölgenin onlara yüklediği nitelikleri paylaşırlar. Tam da bu nedenle gri bölge, insanın kendi doğasına düşman olduğu ve kötülük uçurumu adı verilen bir yerdir. Varlığını koruma çabası en yüksek erdemdir (Spinoza 2011:4K22ö); fakat erdem, aklın kılavuzluğunda hareket etmek, yaşamak ve varlığını sürdürmektir (Spinoza 2011:4K24ö).

III. Muselmann

Değer koymak ve değerlendirmede bulunmak, diğer canlılardan farklı olarak insanın ayırt edici yanındır. Bu anlamda Kuçuradi değerlendirmenin, insanın varolma şartı olduğunu vurgulamıştır (Kuçuradi 2003:7); Nietzsche de yaşamın bir yandan insanı değerler koymaya zorladığını diğer yandan da yaşamın değerinin insanın değerlendirmesiyle açığa çıktığını ifade etmiştir (Nietzsche 2005b:37). Dünyayı anlamlandırmanın her bir tek kişi için farklı yöntem ve biçimi olabilirse de çıkış noktası genellikle 'neden' sorusudur. Neden sorusu bizi dünyaya bağlayan en kuvvetli bağdır. Levi toplama kampının kişiyi savurduğu boşluğun ve anlamsızlığın nedenlerinden birisi olarak 'neden' sorusunun değerini yitirmesini gösterir: “Burada neden yok (...) Burada her şey yasak, herhangi bir nedenle ilgisi yok bunun, kamp salt bunun için kurulmuş da ondan” (Levi 1996b:25). 'Neden?' sorusu dünya ile aramızdaki bağın kurulmasını sağladığı kadar bir belirlilik kazandırmak anlamında hem dünyanın sınırlarını hem de kendi sınırlarımızı bize göstermektedir. Bu belirlilik ise –her ne kadar dünyaya karşı duyulan kaygının bütünüyle ortadan kalkması olanaklı olmasa da– güven duygusunu sağlamaktadır bize.

Değer koymaktan vazgeçmenin, nedensizliğin ve güvensizliğin, dolayısıyla yaşamdan yoksunluğun bedenselleşmiş hali Muselmann'dır. Bu nedenle Levi onlar için “geri döndürülemez biçimde tükenmiş, bir deri bir kemik kalmış, bir süre sonra ölecek olan tutuklu” tanımını kullanır (Levi 1996a:82). Benzer bir biçimde Agamben, Améry'den şu alıntıyı yapar:

“Kendi umutları tükenen, arkadaşlarının da umudu kestiği, kamp dilinde adına Muselmann dediğimiz tutsağın bilincinde artık iyi ve kötü, onurlu ve alçak, mantıklı ve mantıksız ayırımına yer yoktu. O artık son çırpınışlarını sürdüren bir fiziksel işlevler yığını, gücbela yürüten bir canlı cesetti (...)” (Agamben 1999:41).

Nietzsche, insanın değer yaratma ve değerlendirme etkinliğinin krize girme durumunu nihilizm olarak değerlendirir. Nihilizm, yaşam isteginin yoksunlaşmasıdır. Bir başka ifadeyle isteme gücündeki zayıflıktır. Nietzsche nihilizmi 'pasif' ve 'aktif' nihilizm olarak iki ayırmıştır. Aktif nihilizm mevcut değerlerin ilkelerin anlamlarını yitirdiği bir noktada değerlerin kendi değerlerini değerlendirmektense, değer yüklenen dünyanın yadsınmasını ifade eder ki bu anlamda 'radikal nihilizm'dir (Nietzsche 2010:I,3). Aktif nihilizm ise yeni değerlendirme taleplerine cevap veremeyen eski değerlere sahip çıkılmasını ifade edebileceği gibi onların aşılmasını da ifade edebilir. Bu anlamda isteme gücü, aktif nihilizmde öyle ya da böyle aktiftir. Oysa pasif nihilizm bir 'istememe' durumudur¹⁴. Daha doğru bir ifadeyle dünyanın değersizliği karşısında istediği 'hiçlik'tir ki bu, Nietzsche'ye göre, ruhsal yorgunluğun ifadesidir (Nietzsche 2010:I,55). Aslında bu anlamıyla pasif nihilist, iyinin ve kötünün ötesindedir, fakat bu 'öte' hiçliktir.

Muselmann'ı pasif nihilizmin kavramı çerçevesinde değerlendirmeye direnen bir nokta vardır. Nietzsche nihilizmin ortaya çıkışını kişilerin sürü ilkelerini değerlerini sorgulamadan sonuna kadar götürmelerine ve buna bağlı olarak olgunlaşan *décadence* kültürüne dayandırmaktadır. Oysa Muselmann, totaliter yapının yarattığı bir *décadence*in, toplama kampının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Agamben de Muselmann'ın yaşamsal, akılsal ve iradi pasiflikle tanımlanabileceğini ileri sürer ve onun bu isim ile adlandırılmasının nedeninin müslümanlıktaki katı boyun eğiş ile bağlantılı olabileceğini vurgular¹⁵ (Agamben 1999:44). Fakat daha önemlisi Muselmann'ın etik açıdan yeni bir sınır-varlık olduğunu ifade etmesidir. Çünkü ona göre Muselmann, insan ve insan-olmayanın birbirinden ayıramadığı etik bir araftır, yani olmayan-yer olarak kampın bir ürünüdür (Agamben 1999:47-48).

İnsan olma ve insan olmama vasıflarının birarada bulunduğu bir sınır-karakter olarak Muselmann aynı zamanda Aristoteles'in *dynamis* ve *energeia* kavramları çerçevesinde de değerlendirilebilir¹⁶. Ona göre potansiyel olan etkin olandan önce gelir (Aristoteles 1993:1049b25). Aynı zamanda potansiyel "hem olabilir hem de

¹⁴ Fakat Muselmann, Melville'in Katip Bartleby karakteri gibi düşünülmemelidir. Çünkü Bartleby, ister fakat 'yapmak' istemez; oysa Muselmann istemesini sonsuz bir askıya almış durumdadır.

¹⁵ "Fatum Mahometanum" hem Nietzsche'nin hem de Leibniz'in dikkatini çeken bir olgudur. Leibniz şöyle söyler: "Tembel us (...) hiçbir şey yapmama eğilimindedir ya da en azından hiçbir şeye dikkat etmeme (...) onlar gelecek zorunluysa, ben ne yaparsam yapayım, olacak olan olur derler (...) uygulamada kullanılan yanlış zorunluluk anlayışı benim Fatum Mahometanum, Türk biçemli yazgı dediğim şeyi doğurur" (Leibniz 2009:24). Nietzsche ise şunları söyler: "Türk yazgıcılığının temel yanlışı, insanları ve yazgıyı birbirinden ayrı iki şey olarak karşı karıya koymasındır: insan yazgıya karşı koyabilir, onu bozmaya çalışabilir, ama sonunda kazanan hep yazgı olacaktır, der bu yazgıcılık: bu yüzden boyun eğmek ya da gelişigüzel yamaktır en akılcısı, diye düşünülür (...)" (Nietzsche 2005a:61).

¹⁶ Burada yapılacak çıkarımı Agamben *Kutsal İnsan* kitabında egemenlik kavramı çerçevesinde yapmıştır. Fakat Muselmann'ın ikircikli durumuna uygun olabileceği için onun etik konumunu belirtmek açısından kullanmak da olanaklı görünmektedir.

olmayabilir"dir. Çünkü, potansiyel olan, olmak ile olmamaya eşit uzaklıktadır¹⁷ (Aristoteles 1993:1047a20;1050b:10). Etik açıdan doğru eylem de potansiyel olarak bilinen doğru ilkelerin *energeia* durumuna yetkin bir biçimde geçirilmesidir. Fakat eylem yönünde istemin yokluğuyla belirlenen Muselmann için *energeia* durumuna geçiş hiç de mümkün değildir; o, daimi bir *adynamia* durumundadır. Tam da bu nedenle hareket etmez, yani eylemez.

Öte yandan *dynamis* kavramının Aristoteles'teki iki anlamı –"bir şeyin başka şeyde herhangi bir cinsten bir değişim meydana getirme kuvveti, gücü" ve "bir şeyin bir halden diğer bir hale geçebilme gücü" (Ross 2011:277)– kampın içindeki tahakküm ilişkisini anlamak açısından yardımcı olabilir. Buna göre Muselmann, Nazi eylem biçiminin deney alanıdır; bir başka deyişle Nazi eylem kodları Muselmann aracılığıyla etkin hale gelir. Fakat kodların etkinleşmesiyle Muselmann insan olarak etkinliğini yitirir. Bir başka deyişle Muselmann yargısını askıya alarak, eylemini 'etkinleşmeyen-etkinlik' konumunda tutarak var olur.

Tam da bu nedenle Muselmann, kendine egemen olamama anlamında değil fakat bir şey yapma gücünden, isteminden yoksunluk anlamında *akratik*¹⁸ bir karakterdir. Aristoteles *akrasia* kavramını şöyle tanımlar: "kendine egemen olmayan kişi (akrates) kötü olduğunu bile bile tutku nedeniyle eyley, kendine egemen kişi ise arzuların çirkin olduğunu bildiği için akıl yürütmesi sayesinde onlara uymaz" (Aristoteles 2007:1145b10-15)¹⁹. Bir başka deyişle akratik kişi bir yandan akla karşı koyarak öte yandan tutkularını izleyerek eylemde bulunan kişidir. Fakat Muselmann ne tutkularını izler/izlemez ne de akla kulak verir/vermez. Améry'nin deyişleriyle Muselmann "iyinin karşısına kötüyü; değerli olanın karşısına bayağılığı; düşünsel olanın karşısına akıl-dışını koyabilecek bir bilinç alanından yoksundur" (Améry 2015:22-23). Onun kendine egemen oluşu aklın sınırlarının dışındadır çünkü hem içinde bulunduğu eylem alanı rasyonel değildir hem de kendini rasyonel veya irrasyonel olan her şeye karşı kapatmıştır. Öte yandan akratik oluşunun nedeni karşı koyamadığı tutkular veya hayatta kalma güdüsü de değildir, çünkü o bir şey hissetmez veya yaşamı istemez. Dolayısıyla o, ne kendine egemen olabilir ne de olamaz; tam anlamıyla güçten yoksundur (*akratos*).

Gri bölge olarak toplama kampı üzerindeki zorunlu üyelerin yaşama yönelmişliklerini sakatlamak, aynı zamanda yaşam, amaçlar ve duygular ile birey olarak insan arasındaki çaba ilişkisini (*conatus*) bozmak için kurulmuştur. Spinoza *Ethica*'nın *conatus* kavramıyla ilgili çok alıntılanan 3k6 numaralı önermesinde şunları dile getirir: "Tek tek her şey varolduğu sürece kendi varlığını sürdürmeye çabalar". Bu çaba, yani

¹⁷ "Öte yandan mümkün olan her şey, fiil haline gelmeyebilir. O halde var olma gücüne sahip olan bir şey var olabilir veya olmayabilir (...)" (Aristoteles 1993:1050b10).

¹⁸ *Akrasia*, Aristoteles'in kullandığı bir kavramdır. Saffet Babür *Nikomakhos'a Etik* ve *Eudemos'a Etik* kitaplarında kavramı 'kendine egemen olmama' olarak çevirmiştir fakat kavramın bağlamına göre 'bir şey yapma gücünden yoksun olmak' veya 'isteme zayıflığı' olarak çevrilmesi de olanaklıdır.

¹⁹ *Eudemos'a Etik*'te ise şöyle söyler Aristoteles: "Kendine egemen olmayan kişi uslamlamasına aykırı, arzusuna göre davranır... kendine egemen olmayan kişi arzusuna uygun davranmakla adaletsizlik edecektir" (Aristoteles 1999:1123a35-1223b1).

conatus şeyin (yani insanın) kendi kendine ya da başkalarıyla bir şeyler yapmasını sağlayan nedendir. Bu çaba zihne atfedildiğinde *irade* [*voluntas*] biçimini, hem zihinsel hem bedensel yana atfedildiğinde ise *iştah* [*appetitus*] adını alır. İradeye ve iştaha ilişkin bir çaba ve güç olan *conatus* canlının doğasına içkindir; onu o şey yapan içkin özür. Gri bölge, üzerindeki canlının *conatusunu* etkisiz hale getirerek onu, Muselmann'da sınır durumuna ulaşan, bir 'şey'e dönüştürür. Onu, kendi doğasının düşmanı haline gelmeye zorlar. Muselmann açısından varlığını koruma çabası, kendini her şeye açık hale getirmeye dönüşmüştür; iradesinin atılım ve korunum biçimleri iflas etmiştir (Spinoza 2011:3K6ö-7ö-9ö).

Spinoza için insan aynı zamanda bir *corpus compositum*dur, beden bütünlüğüdür. Zihin ise nesnesi olan bedene bağlıdır çünkü "onun ilk ve en önemli çabası bedenimizin varlığını olumlamaktır" (Spinoza 2011:3K10k). Muselmann ise yürüyen cesettir; onda ne bedenine etkime gücünü arttıran sevinç [*latitium*] vardır, ne tahrik [*titillationem*] ne de neşe [*hilaritatem*] (Spinoza 2011:3K11ö) vardır; tersine Muselmann vücut bulmuş kederdir [*tristitiam*]. Çünkü *conatus*taki düşünüş zihnin olumlama nesnesini yitirmesi demektir. Muselmann yaşamın olumlanması ile olumsuzlanması arasında salınmaktadır.

SONUÇ

Sonderkommando ve Muselmann aynı eylem düzlemin yarattığı farklı eylem örüntülerine sahip iki farklı/aynı karakterdir. Farklılardır çünkü Sonderkommando hayatta kalma özel ilkesinin aşırılaştırılmış halidir; Muselmann ise hayatı yadsımanın aşırılaştırılmış²⁰ halidir. Fakat aşırılaştırılma biçimlerinin bağlı olduğu zemin aynıdır; gri bölge olarak toplama kampı:

"Mantıkla bağlı kalsak, o zaman bizi bekleyen yazgının kesin olarak tahmin edilemez bir şey olduğunu, bu konudaki bütün tahminlerin boşuna olacağını ve gerçek bir temele dayanamayacağını kabul etmek gerekirdi. Ne var ki, insanın kendi yazgısı söz konusu olunca mantıkla pek ilişkisi kalmıyor. Her ne olursa olsun, bu durumda insan en aşırı olanakları ele alıyor" (Levi 1996b:32-33).

²⁰ Hayatı bu derece yadsımalarına rağmen neden intiharın tercih edilmediğine ilişkin Levi şunları söyler: "Birincisi: İntihar hayvana değil, insana özgü bir şeydir; yani içgüdüsel olmayan, doğal olmayan bir seçim, düşünülerek yapılan bir eylemdir; oysa Lagerde seçim olanakları çok kısıtlıydı, tıpkı zaman zaman ölüme terk edilen ancak öldürülemeyen hayvanlar gibi yaşıyordu insanlar. İkincisi: Genel olarak söylendiği gibi 'düşünülecek başka şeyler vardı'. Gün, düşünülmesi gereken şeylerle yüklüydü: Açlığı gidermek, bir biçimde yorgunluktan ve soğuktan sakınmak ve darbelerden kendini kurtarmak; ölümün hep çok yakında olması nedeniyle, ölüm düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaya zaman kalmıyordu... Üçüncüsü: Birçok durumda, intihar hiçbir cezanın hafifletemediği bir suçluluk duygusundan kaynaklanmaktadır; burada şunu belirtmek gerekir: Tutukluluğun sert koşulları bir ceza gibi algılanıyor ve suçluluk duygusu (ceza varsa, bir suç da işlenmiş olmalıdır) özgürlükten sonra tekrar su yüzüne çıkmak üzere bir yana itiliyordu. Bir başka deyişle, her günkü acılarıyla kefareti ödenen (gerçek ya da öyle varsayılan) bir suçun intihar yoluyla cezalandırılması gerekmiyordu" (Levi 1996a:63).

Kamp iyiyle kötü, haklı ile haksız kavramları arasındaki sınırların ortadan kalktığı bir kara deliktir. Dolayısıyla bu kara delikte özneliklerini yitiren Sonderkommando ve Muselmann'ı bu kavramların karşılığı aracılığıyla anlamak olanaksızdır. Onlar, rasyonel ilkelerin irrasyonel amaçlar doğrultusunda kullanıldıkları bir eşikte durmaktadırlar. Böyle olmasına rağmen içinde buldukları durum Hobbes'un ele aldığı biçimiyle bir "ilk doğa durumu" da değildir; çünkü mevcut kaostan çıkmaları anlamına gelecek ortak/rasyonel ilkelerin olanak koşulu yoktur; her bir tutuklu kendi tekilliğine farklı biçimlerde mahkum edilmiştir. Kant'ın insana biçtiği 'değer'in çok uzağındadır tutuklu, onun 'fiyat'ı vardır; şeyler arasında bir şeye dönüşmüştür:

"Öldüren, insandır; haksızlık eden, insandır... Tüm dayanakları yok olan, yatağını bir cesetle paylaşan insan, insan değildir. Dörtte bir tayınıcı almak için, komşusunun son nefesini bekleyen insan, suçsuz da olsa, bir pigmeden, en zalim sadıstten bile daha uzağa düşmüştür, düşünen insan modelinin. Bizim varoluşumuzun bir parçası, bize çok yakın olanların ruhlarında barınıyor: Bundan ötürüdür ki, insanın insan gözünde bir eşyadan başka bir şey olmadığı günleri görmüş birinin yaşantısı, insanlıkdışı bir yaşantıdan öteye geçmez" (Levi 1996b:170).

Gri bölge yalnızca kamp ile sınırlı sınırlı değildir. Çünkü her tarihsel olay gibi bir dizi nedenin, yani onun ortaya çıkmasını sağlayan sürecin sonucudur. Dolayısıyla onu bir zamana, mekâna, ulusa ya da kişiye bağlı olarak değerlendirmek kavrayıcı bir bakış açısı olmayacaktır. Gri bölgenin etkisi yayılcı bir özelliğe sahiptir. Örneğin Klemperer için gri bölge kendini Nasyonal Sosyalizm'in dilinde (LTI) göstermiştir. Ona göre LTI her bir tek kişiyi bireysel varlığından alıkoyar, onu uyuşturur ve akıl ile istemeden yoksun bir biçimde "belirli bir yöne doğru yuvarlanan taş kütesindeki bir zerre" haline getirir (Klemperer 2013:34).

Kıscası Agamben'in de vurguladığı üzere kamp ortadan kalkmış olmasına rağmen gri bölgenin ortaya çıkmasını sağlayan olanaklar ortadan kalkmamıştır. Dolayısıyla her ne kadar üzerine oldukça fazla konuşulmuş olsa da büyük ölçekte Nasyonal Sosyalizmin etik alanda yarattığı tahribat, küçük ölçekte ise bireysel kötülüğün kişilerin varoluşları üzerinde yarattığı tahribat üzerine konuşmak güncel tutulmalıdır. Améry'nin de ısrarla üzerinde durduğu gibi böylesi bir tahribat için zamanaşımı olanaklı değildir, çünkü yaşananları zamanın doğal akışına bırakmak, "olan-oldu" demek, ahlak-dışı olduğu kadar ahlaka-aykırıdır da (Améry 2015:98).

Sonuç olarak gri bölgeyi ve dolayısıyla Muselmann ile Sonderkommando'yu etik tartışmaların odağında tutmak önemlidir. Çünkü Levi, Améry, Klemperer, Muselmann veya Sonderkommando, her biri etik konumu belirsiz ve kendini gerçekleştirme olanakları elinden alınmış aynı öznedir. Dolayısıyla mevcut değerler yeniden değerlendirilmedikçe veya insanın değeri, bu değeri dışlayacak türde değerlerin güdümüne sokuldukça Muselmann ve Sonderkommando çağımızın insanına uzak olmayacaktır.

Two Lost Subjects in The Gray Zone: Muselmann and Sonderkommando

Abstract

The aim of this study is to treat the concentration camp and Muselmann and Sonderkommando as two states of being that created by concentration camp in an ethical perspective, in the light of the expressions of Primo Levi, Jean Améry and Victor Klemperer. For that purpose, the concentration camp will be evaluated as a gray zone where the value of human being and the moral principles are suspended. The Gray Zone is a threshold where the differences between good-bad, right-wrong, forbidden-allowed, human-nonhuman has disappeared. As for Muselmann and Sonderkommando will be evaluated as extensions of that gray zone. It will be treated that they radicalized their lives and lost their subjectivity as compulsory members of the gray zone. In the conclusion part, it will be emphasized that the situation of Muselmann and Sonderkommando should be focus point of ethical discussions because the circumstances that brought about them has not wholly disappeared yet.

Keywords

The Value of Human Being, Moral Values, Ethics, Human Rights.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, G. (1999) *Tanık ve arşiv - Auschwitz'den artakalanlar*, çev. Ali İhsan Başgöl, Ankara: Dipnot Yayınları.
- AGAMBEN, G. (2001) *Kutsal insan - egemen iktidar ve çıplak hayat*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AGAMBEN, G. (2008) *Olağanüstü hal*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Varlık Yayınları.
- AMÉRY, J. (2015). *Suç ve Kefaretin Ötesinde*, çev. Cemal Ener, İstanbul: Metis Yayınları.
- ARİSTOTELES. (1993) *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- ARİSTOTELES. (1999) *Eudemos'a etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- ARİSTOTELES. (2007) *Nikomakhos'a etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- BOETHİUS, E. (2011) *Gönüllü kulluk üzerine söylev*, çev. M. Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi.
- HOBBS, T. (2011) *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: YKY.
- KANT, I. (1995) *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*, çev. İ. Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- KLEMPERER, V. (2013) *LTI - nasyonal sosyalizmin dili*, çev. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KUÇURADI, İ. (2003) *İnsan ve değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- LEİBNİZ, G. W. (2009) *Theodicee*, çev. Levent Özşar, Bursa: Biblos Kitabevi.
- LEVİ, P. (1996a) *Boğulanlar kurtulanlar*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Can Yayınları.
- LEVİ, P. (1996b) *Bunlar da mı insan*, çev. Zeyyat Selimoğlu, İstanbul: Can Yayınları.
- LEVİ, P. (2002) *Ateşkes*, çev. Semin Sayıt, İstanbul: Can Yayınları.
- LEVİ, P. (2014) *Periyodik tablo – hayatta kalma öyküleri*, çev. Feza Özemre, İstanbul: Kırmızı Kedi Kitabevi.
- NİETZSCHE, F. (2005a) *Gezgin ve gölgesi*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- NİETZSCHE, F. (2005b) *Putların batışı*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İthaki Yayınları.
- NİETZSCHE, F. (2008) *Ahlakın soykütüğü üzerine*, çev. Ahmet İnam, İstanbul: Say Yayınları.
- NİETZSCHE, F. (2010) *Güç istenci*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Say Yayınları.
- ORWELL, G. (2012) *1984*, çev. Celal Üster, İstanbul: Can Yayınları.
- ROSS, D. (2011) *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: KabcacıYayıncılık.
- SCHOPENHAUER, A. (2005) *İsteme ve tasarım olarak dünya*, çev. Levent Özşar, Bursa: Biblos Kitabevi.
- SPİNOZA, B. (2011) *ETHICA – geometrik yöntemle kanıtlanmış ve beş bölüme ayrılmış ahlak*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabcacı Yayımevi.